

ILIA MIHÁLY

A Nyugat és A Holnap programja

1908. január 1-jei dátummal megjelent a Nyugat, ez áll a folyóiraton és ezt idézik a lexikonok és irodalomtörténetek is. A dátum ellenére a folyóirat már decemberben megjelent, Juhász Gyula a Szeged és Vidéke dec. 29-i számában már hosszan méltatta az új kiadványt. A Nyugat első számának élén Ignotus vezérfirása olvasható, mely kis jóindulattal programcikkeknek is tekinthető.

1908. március 19-én a Szabadság c. nagyváradi újságban hír jelent meg „A Holnap” címmel jelentik, hogy új irodalmi társaság alakult, melynek részletes programja még nincs megállapítva, majd május 3-án tartja első matinéjét a városháza közgyűlésében.

1908. szeptember 1-én megjelenik A Holnap című antológia első kötete, amelyet Antal Sándor író, újságíró rendezett sajtó alá, ő írta a bevezető írást, és tőle származnak azok a kis esszék, melyek a hét költő (Ady, Babits, Balázs Béla, Dutka, Emőd Tamás, Juhász Gyula és Miklós Jutka) versei előtt olvashatók.

Ebben az írásban nem térek ki A Holnap történetének különböző mozzanataira, a név keletkezésének legendájára, a társaságot és az antológiát kísérő vitákra, a pörökre és az egész irodalmi csoportosulás megszűnésére, erről sokan és sokat írtak, magam is több írásban foglalkoztam ezekkel. Itt csak a Nyugat és A Holnap programjáról akarok szólni, kisebb összevetést tenni a modern magyar irodalom két csoportja programjának különbözőségéről és némi hasonlóságáról.

Ignotus egy finn színtársulat pesti szereplésén fanyalog látszatra: „középszerűen játszanak, eredetiség nincs bennük: másodrendű európaiak, mint egy bukaresti divatárú bolt”. De a rossz színdarabon átüt valami, ami kritikust a Toldira, a Hűbele Balázusra (a két Arany műveire) emlékezteti, asszociációval ránc magyarokra, és Ignotus egy minősítőt használ: „kelet népe”. És itt derül ki, hogy a szerző nem csak a finnekről (egy kis népről) hanem rólunk, magyarokról is már. És a látszólag nem folyóiratprogramból egy kis nép életprogramja lesz. Íme: „A nyelve lehet, hogy csak neki szép, s költői lehet, hogy csak az ő szívéhez szólnak. Lehet, hogy csak helye van a világban, de nyomot nem hagy benne, s amin csügg, értéktelen, s amit akar, mértéktelen. Lehet, hogy maga magának sem igaz barátja: megrontóihoz hú, legjobb fiaihoz mostoha. Lehet, hogy amit érte tesznek, fitymálja, s maga is vak az iránt, ami kebeléből sarjad. Lehet állhatatlan, lehet jó sorban elkapott, balszerencsében ellankadó. Mindez lehet, de mindebből csak az következik, hogy legyen szeme a világban való helyzete iránt, legyen mértéke a maga kicsinysége, legyen számítása a maga ereje felől... Amit teremt, legyen bár másodrendű, ha csak a legtöbb, amit tud, és megbecsüli, mert ő teremtette. Érjen el többet vagy kevesebbet: csak jussát tartsa mindenre és idegen ne legyen semmitől. A nap és az emberiség s a történelem keletéről nyugatra tart. Kelet népének is ez az útja, s ha járja: azon nap alatt jár, annak az emberiség-

nek a felese, annak a történelemnek az alakítója, mint a legnagyobb nemzetek. Kicsinyiségében tán nem szabad, hogy viszont lenézze, akik őt lenézik, és nagyon kell szeretnie, akik őt szeretik... S így van megírva, hogy égen és földön, tudásban, szépségben és munkában mindenütt honfoglaló legyen kelet népe.”

Nyilvánvaló, hogy Ignótus itt már nem a finn társulatról beszél, hanem a kis nép, a magyarság helyéről, szerepéről a világban. Szinte nemzetkarakterológiát ad. (Csak mellékesen jegyzem meg: a húszas–harmincas évek ilyen típusú írásai nem hivatkoznak Ignótusnak erre az esszéjére).

Mínt hogy A Holnap társaság és az ilyen című két antológia később lép színre, később jelenik meg, érdekes lehet megfigyelni, föltűnik-e Ignótus szava, gondolata az ő programjokban?

Antal Sándor, A Holnap első antológiájának szerkesztője a Nagyváradai Napló 1908. április 19-i számában A Holnap társaság megalakulásának hivatalos bejelentése alkalmából így nyilatkozott:” A társaság célja: felolvasásokkal, matinékkal terjeszteni az irodalmi kultúra szeretetét... Az új társadalom nemcsak a tudomány, ipar és kereskedelem terén ébreszt fel új szükségletet, hanem a művészet terén is... A halottakon élőködők a haza és a művészet nevében kiáltanak feszítmeget azokra, akik nem akarják elhinni, hogy a régi négykrajcáros aranyból van. Ami nekik nem tetszik, lápvirágművészetnek nevezik, de a múltba tekintő szemük nem látja a holnapot... A vadregényes hatásvadászó műromok ellen alakult A Holnap... A Holnap be fogja mutatni a mai forrongó társadalom művészetét.” Ez kissé harciasabb, provokatívabb, szókimondóbb program, mint Ignótusé. Megjegyzem, hogy A Holnap körüli viták nagyon aktív irodalmi szereplője Antal Sándor mára már teljesen elfelejtődött, pedig irodalmi működése is volt, az újságírás mellett verset írt, szobrászkodott, az első világháború után Pozsonyban működött és a magyar kisebbségi irodalom szereplője volt. mindig ő tette a legradikálisabb nyilatkozatokat, még 1928-ban is. A Holnap húszéves évfordulóján nagy hangon jelentette be, hogy újracsatolja a társaságot és antológiáját, ami nyilvánvalóan lehetetlen volt. Ő írta A Holnap első antológiájának előszavát, a szerzők versei elé kis esszéket készített, és az ő metszetein láthatók a költők e kötetben. Maga az előszó is provokatív, a konzervatív kritika (és nem csak az!) ezt a kijelentését vitatja, gúnyolja: „A Holnapba, a mi társaságunkba pedig Balassa, Csokonai, Petőfi, Vajda János és Reviczky tartozik. Mindazok a magyarok, akik elégték, meghaltak a holnapért. Ők már régen elmentek. Ma semmit sem kérnek. De a magyar udvarházakban olyan alacsony a kapu szemöldökfája, hogy ők nem férnek a nyugattal. Először Kazinczy, a lelkes műértő vitte a lobogót... Ma költő áll a sereg élén. Hogy milyen költő, azt kimérni nem lehet. Annyi azonban bizonyos, hogy Kazinczy óta senkinek sem köszönhet a magyar nyelv, mint ennek a költőnek.”

A kelet–nyugat viszonyban az ő megfogalmazása szerint a hét költő jelenti a nyugatot. (Megjegyzem, hogy az antológia első címváltozata Hétmagyarok volt, nem tudható, hogy a viták közben hol változott meg a cím. Antal kelet–nyugat frazeológiája szűkebb körű (csak irodalmi), mint Ignótusé, szinte csak a napi irodalmi vita szintjén marad, de a fogalom használata mégis csak a Nyugat szerzőjének írására utal, emlékeztet, ugyanakkor a két gondolkodás különbségét is mutatja.

A Nagyvárad című napilap 1909. január 5-i számában hír jelent meg arról, hogy készül A Holnap második antológiája. (Közben a magyar irodalom legviharosabb vitája zajlott le

az elmúlt fél év alatt, többek között a duk-duk affér körüli vita is, amelyben egy kis ideig a váradiai szakítottak Adyval, bírósági pörök zajlottak irodalmi ügyekben. Közben a Nyugat csöndesen dolgozott, A Holnap vitáinak árnyékában a Nyugatot az indulása idején nem érte olyan heves támadás, mint a holnaposokat.

Az új antológia szerkesztését Antal Sándortól Kollányi Boldizsár, Ady barátja vette át, az első szerkesztő érdemei mintha feledésbe merültek volna, a szerkesztőváltás okát nem lehet tudni. Kollányi Boldizsár Babitshoz írott leveléből az derül ki, hogy a második antológiába nem akarták Adyt bevenni, a duk-duk miatti harag még tartott, ami persze hamar elmúlt. (A levélben 1909. január 4. olvasható.) Babits ezekben a napokban némi aggodalommal kérdezi Juhász Gyulától, hogy ki az a Kollányi Boldizsár? És ez a kérdés ma is elhangozhat szakmai körökben is, hiszen ő is, mint Antal Sándor, eltűnt az időben, igaz, A Holnap második kötetének előszava megőrizte a nevét, de mást alig tud róla az irodalomtörténet. Civil foglalkozása szerint mérnök volt, a holnapos időkben éppen Nagyváradon munkálkodott kataszteri mérnökként, de újságíró is volt, verseskötetet adott ki a világháború alatt, Berettyóújfalut és Szombathelyt jelölik meg a lexikonok születése helyének, az évszám is változó, 1874 és 1875. Meghalt 1921-ben Berettyóújfaluban. Művészetelméleti, művelődéstörténeti érdeklődése is volt, ilyen munkákat is írt, az antológiához írott előszava erről is árulkodik. A Holnap második kötetéhez írott előszava nem egészen a kötethez illő írás, hosszan érkezik a művészet születéséről, az epika férfias, a líra nőies voltáról. Az új művészet föladatának a specifikus magyar művészet megalapozását tartja. Ő is, mint Antal Sándor, névsort ad azokról, akiket a holnaposok előfutárának tart, leírja Bartók nevét is, akinek Grieg a művészeti forradalomban a párja. Ilyen párhuzamai néha hirtelen ötletnek tetszenek: Manet–Szinyei-Merse, Wagner–Lechner, Rodin (nincs magyar megfelelője), Verlaine–Holnap. Visszautasítja a konzervatív kritika vádjait, azt, hogy a modern magyar költészet erkölcstelen, hazafiatlan, érthetetlen. Van egy érdekes megjegyzése: a holnaposokról szóló viták összegyűjtésére a társaság egy embert bízott meg. A nevet nem írja le, de lehetséges, hogy Rozsnyay Kálmán ez a valaki, akiről Bíró Balogh Tamás tanulmánya szól. Nagy művelődéstörténeti és kulturális antropológiai olvasottságot árul el írása, hosszan értekezik az epika, a ritmus, a diszsonancia, melódia kialakulásáról, néha prehistoriai időkre megy vissza a művészet eredetének forrásaihoz. (Hivatkozik Solyomossy Sándor A líra és epika eredetéről szóló tanulmányára, de látható, hogy sok mindent összeolvasott, és nagyobb logika vagy speciális részismeretek nélkül adja közre, gyakran az antológiához és írásaihoz nem is tartozó ismeretanyag halmozásával.

Védekezik ő is, mint Antal Sándor az Ady-utánzás vádja ellen, és éppen Miklós Jutkát védi, akinek Ady-utánérzései föltűnőek ebben a kötetben is. A holnaposok előfutáraként a Hét című folyóirat szerzőit jelöli meg, állítása szerint „Elévülhetetlen érdeme ennek az írói gárdának, hogy ő irányította a kultúrsumjas magyarok tekintetét nyugat felé...” Így tűnik föl a nyugat mint tájékozódási irány, de nem a kelet az ellenpólus, hanem a jelen. Kollányi nem ír a szerzők elé kis bemutatató szövegeket, mint Antal Sándor, az antológia költőit egy kicsit erőszakoltan idézi illusztrációnak a nagy ívű kultúrtörténeti és esztétikai fejtegetéseikhez.

A korai Nyugat és A Holnap programja nem állt nagyon közel egymáshoz. Bár a Nyugat és A Holnap szervezett közös matinékat, kiállításokat (erről A Nyugat és A Holnap c. tanulmányomban írtam), A Holnap főnállása alatt a kapcsolatuk feszült volt. Ez meg-

mutatkozott Osváth Ernő szerkesztői munkájában, ahogyan Juhász Gyulát mellőzte (erről Péter László írt tanulmányt). A Holnap első kötetének fogadása a Nyugatban (Kemény Simon írása, Nyugat, 1908. okt. 1.) még a Nyugat szerkesztőségén belül is véleménykülönbséget okozott. A hólnaposokat nyilván nemcsak az elismerés minimuma sértette, hanem az is, hogy Kemény azon a hangon szól róluk, ahogyan Antal Sándor beszélt az ellenfeleikről: „Ha elolvassuk a Holnapot, gondolataink nem Dutka, Emőd vagy Miklós Jutka rímeihez térnek vissza, hanem Antal kis tanulmányaihoz, amelyek túlságos mély és komoly jelentőségeket aggatnak a hat ifjú alakra. (Ady Endrét mindjárt ki kell kapcsolni a társaságból, ő a Ma embere). Siessünk egy kicsit, és a kötet két tagját: Emőd Tamást és Miklós Jutát vegyük el a többiek közül. Emőddel, aki tizenkilenc éves még, véres méltánytalanság, hogy ebbe a könyvbe került. Fájdalmas, hogy ne mondjuk, kínos látvány itt az ő kisdíák-alakja, mint a kisgyermeké, akit vad matrózok kocsmába visznek magukkal és rummal itatják részegre.”

„Miklós Jutka egy lépést sem tett még járatlan talajon, tipeg-topog Ady Endrétől Erdős Renéig és vissza.” Dutkát csak verscímei alapján értékeli, s ezekről azt állítja, hogy mind Ady Endrétől valók.

A tehetségtelen kezdők mellett Juhász Gyulát éri talán legigazságtalanabb bántás: „Juhász Gyula igen halk hangú, finom lelkű szenvedő. Nagyon korrekt, pedáns és művelt. Széplélek. Utálja az életet és sokkal többre tartja a művészetet... az élet nagyszerű tényeinél sokkal jobban szereti Meuniert, Watteau-t, Rippl Rónait. Pedig az élet mindnél szebb és többet ér... A bevezetés írója azt mondja egy helyen, hogy az egész mai líra Adytól való. Amennyiben az egész mai líra alatt A Holnap költőit értjük: igaza van. Mert csakugyan ezeknek apjuk, anyjuk, nagypapjuk: mindenük Ady Endre. Még Babits Mihálynak legkevésbé, de neki is. Szándékosan hallgattam Balázs Béláról, akit igazságtalanság volna a néhány verséről megítélni.

Tessék csak átolvasni Balassát, Csokonait és Petőfit, akikről azt írja A Holnap, hogy az ő fiataljai társaságába tartoznak. Egy kicsit csodálkozni méltóztatik majd.” Osváth Ernő csak Babitsot veszi ki Kemény sommás ítélete alól a kritika alá írt lábjegyzetében, a többiek nem.

A vélt vagy reményelt szövetségéstől ez nem valami szép fogadtatás, Juhász veszi föl a tiltakozás szálát, és Ignotusnál tesz panaszt. Ignotus levele nagyon fontos dokumentum több szempontból is „jelzi, hogy A Nyugat szerkesztőségén belül nincs egyetértés, Osváth akaratának érvényesülését mégoly tekintély sem tudja megakadályozni, mint az Ignotusé (és később Harvay Lajosé sem). Ignotus ezeket írja Juhásznak: „Kedves Kollégám... Hogy én Kemény Simon barátom ítéletét nem osztom, azt kegyed láthatta leveleimből, hogy szerkesztő társaim sem osztják, láthatja csillag-jegyzetből. Azt hiszem: mindenkinek, aki Magyarországon ír, igazi író, érdeke, hogy legyen ebben az országban olyan újság, melyben igazi írók igazi nézeteiket megírhatják, – ha tudnak írni és becsületesen vallják, mint-hahogy Kemény úr is becsületes. Érdeke még azoknak is, akik iránt jogtalanság vagy akár méltánytalanság is történhetik ilyformán. Amely percben akár én, akár társaim érdekeink vagy gusztusaink szerint íratnánk, vagy nem engednénk írni, a lapunknak nem volna joga az életre, nem volna értéke, nem különböznék a többitől, s megint csak meg kellene teremteni a magyar irodalmi Szemlét... Elveszítenők csakhamar kegyeteket is, míg így bizonyos vagyok benne, hogy bármily rosszul is esik kegyeteknek Kemény különvéleménye,

nem örülnének, ha A Nyugat megszűnnék. Egyben garanciát vállalhatok: abban, hogy a mi A Nyugatban megjelenik, se nem csalhatatlan, se nem inappellábilis, de szent hite és meggyőződése az írónak, aki azt jól írja meg, ahogy azon időben csak tudja. Viszont becsületes bírálókat nem szabad érzékenynek lenni, mert ez avance a becstelen kritika számára. Elvégre a Nyugat nyitva áll minden becsületes és jól megírt ellenkező ítélet vagy polémia számára is: – általában a nyitott kapu a kötelessége, hivatása és jogossága, csakis esztétikai cenzúrával. Meleg üdvözlettel kegyednek, s A Holnap többi emberének igaz tisztelőjük, hívük és társuk Igunotus. (A levél dátuma 1908. okt. 6. A Holnap története és irodalomtörténeti jelentősége c. egyetemi disszertációmban közöltem először, olvasható a Juhász Gyula Összes Művei 9. kötetében.) Igunotus levele jelzi, hogy A Holnap körüli vita a Nyugat szerkesztőségében sem zajlott nagy egyetértéssel, a folyóirat szerkesztőségének későbbi ellentétei jelentkeztek éppen a holnaposok megítélésében. Ugyanakkor rávilágít a levél Igunotus magasrendű esztétikai szemléletére, szerkesztési gyakorlatára, melyet ismétlem, nem mindig tudott keresztül vinni a Nyugatnál. Kemény Simon kritikájának Balázs Bélára vonatkozó része talán inspiráló lehetett Lukács György számára, hogy kiálljon Balázs mellett híres írásában: Balázs Béla és akiknek nem kell.

A NYUGAT FENNÁLLÁSÁNAK 25 ÉVES JUBILEUMÁN A ZENEAKADÉMIA MŰVÉSZSZOBÁJÁBAN Szép Ernő, (mögötte) Erdélyi József, (mellette) Gellért Oszkár, Móricz Zsigmond, Laczkó Géza, Babits Mihály, Tóth Aladár, Török Sophie, Schöpflin Aladár, Füst Milán, Kosztolányi Dezső, Karinthy Frigyes (Budapest, Zeneakadémia, 1932. január 10.)